

Козачук Ксенія Олександрівна, доцент
кафедри української філології та
суспільних наук Академії адвокатури
України, кандидат філологічних наук,
доцент

ЮРИДИЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ В ПРОЕКТАХ З УСНОЇ ІСТОРІЇ: ЗАХИСТ ТЕКСТУ Й ОПОВІДАЧА

Один з основоположників усної історії, Луїз Старр, свого часу дав методу визначення: «Усна історія - це першоджерело, отримане шляхом запису <...> усної розповіді людини, яка володіє цінною, вартою збереження інформацією, що недоступна в інший спосіб» [2, с. 12]. Практично одночасно з формуванням засад методу постала проблема захисту права інтелектуальної власності на текст, отриманий методом усної історії, і захисту особистості та приватної безпеки респондента.

У 1948 р. в Колумбійському університеті було відкрито Дослідницький центр вивчення усної історії, який очолив Аллан Невінс, а в 1958 р. при Каліфорнійському університеті - Архівний центр усних джерел. Першими усноісторичними дослідженнями стали записи біографій відомих людей - бізнесменів, політиків, ветеранів війни та ін., - які було зібрано з метою доповнити наявні писемні джерела. Трохи пізніше, з розвитком та індивідуалізацією напряму усної історії в Німеччині, де її пізнє становлення було пов'язане з травматичним досвідом нацистської диктатури, стало явним, що навіть документи, які стосувалися цього періоду, були менш небезпечними, ніж пам'ять покоління, котре співіснувало з націонал-соціалізмом і брало участь у його злочинах. Усі спогади про період 1930-1940-х років «були доволі болісними і проблематичними для покоління наступних десятиліть» [3, с. 11].

Свідченням розвитку усної історії в Україні стало створення Української асоціації усної історії (УАУІ), представництво якої існує на базі Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна та Східного інституту українознавства ім. Ковальських. Результати здійснених наразі досліджень у форматі усної історії в Україні вказують на незамінність цього підходу для вивчення «тих сторін недавнього

минулого, які мали травматичний характер (досвід Другої світової війни, примусові міграції), були заборонені для висвітлення (голодомор, національно-визвольні змагання, історія Церкви) чи вважались маргінальними (жіночі студії, дослідження української діаспори та субкультур)» [2, с. 18]. Загроза для особистої безпеки особливо актуальна для респондентів у випадках, коли вони були свідками злочинних дій. Так, І. Пушук, дослідник усної історії польсько-українського конфлікту 1943 р. на Волині, відзначає, що у певній кількості населених пунктів опитування не вдалося здійснити в тому числі через «досі не переборений страх, що «поляк прийде і заб'є» [4, с. 206]. До його думки приєднуються у своїх порадах працівники Дослідницького центру вивчення усної історії у Колумбійському університеті: «Інтерв'ю, записані в умовах конфлікту або в постконфліктному оточенні, можуть потребувати додаткових, взаємно узгоджених із респондентом, заходів з обмеження доступу та захисту автентичності» [5]. На їхню думку, в умовах поточного конфлікту слід «враховувати, що зафіксована засобами аудіозапису згода на використання тексту інтерв'ю може бути для обох сторін безпечнішою, ніж надана письмово» [5].

До стандартного пакету документації, яка супроводжує інтерв'ю в методі усної історії, входить серед іншого договір на проведення, зберігання й подальше використання інтерв'ю. Відома українська дослідниця усної історії Г. Грінченко в методичних рекомендаціях з організації дослідження разом зі зразком такого договору надає опис його бажаного змісту. На її думку, «у першу чергу, цей документ повинен містити слова щирої подяки респонденту за його згоду взяти участь в інтерв'юванні та передати досліднику чи організації-виконавцю проекту права на використання інтерв'ю й інформації, яку воно вміщує. Далі в договорі повинні бути зафіксовані адреса архіву, де зберігатиметься інтерв'ю, «режим доступу», тобто обмеження щодо його використання (якщо вони є), а також контактна інформація дослідника, який проводив інтерв'ю, для можливого подальшого звернення до нього респондента» [1, с. 19-20]. Важливо, щоб такий договір про використання особистих спогадів було укладено відповідно до чинної

законодавчої бази, яка регулює права інтелектуальної власності тощо.

Питанням правового забезпечення проектів з усної історії приділяється багато уваги в країнах Заходу, де законодавство послідовно охороняє приватне життя громадян, суворо регламентує можливості використання особистих даних і відповідальність за порушення відповідних норм права. Зокрема об'єктом додаткової уваги Інституту усної історії в Бейлорському університеті (штат Техас) став пункт про часові обмеження у використанні результатів інтерв'ю. Серед порад Інституту збирачам усної історії є, наприклад, така: «Щоб задовольнити бажання респондента обмежити використання інтерв'ю на певний період або у певних форматах (таких, як Інтернет), слід передбачити <...> наявність у договорі відповідного розділу. Зазвичай дуже важко простежити за виконанням обмежень, накладених до кінця життя респондента, тому варто попросити його визначити точну дату в майбутньому, після якої обмеження перестане діяти» [6, с. 5].

Настання цифрової ери зумовлює додаткові ризики, які виникають у разі поширення результатів досліджень з усної історії у світових мережах. Зібрання записів усної історії, які колись використовувались лише кілька разів на рік серйозними дослідниками в архівах, тепер можуть бути переглянуті сотні й тисячі разів користувачами мереж. Цифрова апаратура може бути застосована для редагування аудіозаписів з метою викривлення їх змісту. Це збільшує міру відповідальності дослідника за безпеку матеріалу та респондента і робить ще актуальнішою настанову спеціалістів з Центру усної історії в Колумбійському університеті «співпрацювати з партнерською архівною установою, яка свідомо ставиться до контекстуальних і культурних наслідків надання доступу до колекції» [5], і планувати ще перед початком проекту залучення до нього таких організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грінченко Г. Усна історія : Методичні рекомендації з організації дослідження (Для студентів і аспірантів) / Г. Грінченко. - Харків, 2007. - 26 с.

2. Кісь О. Усна історія : становлення, проблематика, методологічні засади / О. Кісь // Україна Модерна. - Число 11. - Львів-Київ, 2007. - С. 7-21.

3. Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні / Т. Пастушенко // Історія України. - № 17-18 (657-658). - 2010. - Травень. - С. 10-15.

4. Пушук І. Усна історія - джерело до вивчення українсько-польського конфлікту на Волині в період Другої світової війни / І. Пушук // Волинська трагедія: через історію до порозуміння. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Луцьк, 19-20 червня 2013 року. - Луцьк, 2013. - С. 204-218.

5. Documenting and Interpreting Conflict through Oral History: A Working Guide / Columbia University, Center for Oral History [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://static1.squarespace.com/static/561bf748e4b0f7b2b488f369/t/56226f5ce4b013a54e8a95be/1445097308069/Documenting_and_Interpreting_Conflict_Through_Oral_History.pdf

6. Introduction to Oral History / Baylor University Institute for Oral History [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.baylor.edu/content/services/document.php/43912.pdf>.